

SVILUPPAR IL GRISCHUN!

Plan per il nov decenni

„Sviluppar il Grischun!“ – Quai è noss messadi a votantas e votants.

Il Grischun stat avant grondas sfidas. Inegualitads creschentas tar la distribuziun da schanzas e bainstar, la crisa economica, la midada dal clima e la depopolaziun da las valladas. Per la midada necessaria dovri ina politica energica, la politica da la PS! Nus vulain furmar e renovar il Grischun, nizzegiar ses potenzial e betg administrar ses stadi actual. Nus vulain giusta sociala, buna lavur e spazi d'abitar pajabel per tuts, in'offensiva per energias nettas, ina vaira protecziun dal clima, in turissem persistent e dapli democrazia grazia a novas structuras. Nus avain in plan per furmar il Grischun en i nov decenni. Perquai quintain nus cun vossa confidenza.

gea

REGISTER DAL CUNTEGN

A.	PROBLEMS DAL DAVOS DECENNI	4
B.	FURMAR EN IL NOV DECENNI	5
C.	PLAN PER IL NOV DECENNI	5
1.	SECTUR SOCIAL: CRESCHER, VIVER E VEGNIR VEGL EN DIGNITAD	6
2.	ECONOMIA: BUNA LAVUR E PAJA GISTA.....	7
3.	SERVICE PUBLIQUE: ELEXIER DA VITA PER IL GRISCHUN	8
4.	FINANZAS E TAGLIAS: BAINSTAR PUBLIC ENSTAGL DA PRIVILEGIS	9
5.	ENERGIA: PROTECZIUN DAL CLIMA E NOVAS PLAZZAS DA LAVUR	10
6.	NATIRA: PROTECZIUN DA LAS ALPS A FAVUR DA L'UMAN	11
7.	STADI: RENOVAZIUN E DAPLI DEMOCRAZIA	12
8.	FURMAZIUN E CULTURA: PER INA SOCIETAD FERMA.....	13
9.	CONVIVENZA: ALLEGRA STIMADAS CONBURGAISAS E STIMADS CONBURGAIS.	14
D.	DEMOCRAZIA SOCIALA: TGI CHE NUS ESSAN E TGE CHE NUS VULAN.	15

A. PROBLEMS DAL DAVOS DECENNI

Il Grischun ha problems. Durant il davos decenni n'ha la majoritad da la regenza e dal parlament betg chapì quels, betg tractà quels cun la resolutezza necessaria, u tralascià conscientamein quels pervi dad interess particulars. Cun quai èn il problems daventads anc pli gravants.

Tgeninas èn pia las grondas sfidas da noss temp? Tge problems ston vegnir tractads il pli urgentamain? Essenzialmain pon els vegnir resumads en trais puncts:

- **La coesiun sociala è periciltada.**

Era en il Grischun è l'inegualita da las schanzas e l'inegualitad tar la distribuziun dal bainstar acquistà en cuminanza s'augmentada durant il davos decenni. La crisa economica actuala accentuescha ulteriormain questas inegualitads. Quai periclitescha la coesiun interna da la societad da maniera acuta. Enstagl da metter las prioritads sin egualisaziun e bainstar public han ins sa mess era en il Grischun sut il dictat da la concorrenza tranter las regions, in agir nundemocratic, e la privilegiaziun da paucs superritgs. L'imposiziun da taglia pauschala da persunas ritgas da l'exteriur, la diminiziun da la taglia sin facultad u l'aboliziun da la taglia sin l'ierta per persunas benestantas èn mo in pèr exempels. La gronda part da la populaziun è dentant vegnida turmentada da pajas realas stagnantas, da tschains-chasa pli auts, da premias per las cassas da malsauns pli autas, da reducziuns da las ovras socialas e da la demontascha dal service public. Il Grischun è daventà sozialmain pli malgist.

- **La midada dal clima e la destrucziun da las basas da viver ans pericliteschan.**

La scienza è persvadida: La vita en las Alps è spezialmein periciltada da la midada dal clima. Perquai stuess il Grischun esser ina regiun da pionier tar la protecziun dal clima e tar ina politica d'energia, da traffic e da l'ambient che sa basa sin ils pincipis da la persistenza. Uschia na fissan nus betg mo in model, nus avessan era in avantatg decisiv per l'avegnir. Ma il Grischun è lunsch davent dad esser ina regiun da pionier. En il davos decenni han ins cuntinuà a privilegiar la construcziun da vias ed il traffic individual motorisà en cumparegliaziun cun investiziuns en il traffic public ed en il traffic da velos e da peduns. Ins ha anc adina mess l'accent sin carburants fossils enstagl da midar da maniera decisiva sin sulegl, vent ed energia geotermica. Ins ha vinavant duvrà terren cultivà senza responsabladad, enstagl da realisar ina planisaziun dal territori persistenta.

- **La mancanza da la voluntad a la refurma chaschuna ina mancanza da perspectiva ed emigraziun.**

Dapi il davos decenni datti novas noziuns cinicas en la scena politica. Ils concepts da la „alpine Brache“ u dals „spazis cun pauc potenzial“ èn vegnids emplantads e suenter propagads cun insistenza en il discurs politic dad organisaziuns da lobi dal martgà radical cun ina campagna da PR aggressiva. Che quests concepts èn arrivads enfin en l'administraziun chantunala mussa d'ina vart l'efficienza da questa campagna ma era la mancanza d'orientaziun da la politica uffiziala. Cler, i dovra resistenza. Ma quai na basta insumma betg. Il Grischun dovra en il nov decenni en emprima lingia ina nova voluntad da svilup e d'innovaziun. Sche glied giuvna sto emigrar, sche estructuras antiquadas en las regions rendan nunpussaivel in planisar ed agir effizient e sche deficits da democrazia impedeschan novs impuls, lura dovri atgn'iniziativa ed ina renovaziun generala dal Grischun.

B. SVILUP EN IL NOV DECENNI

Il Grischun ha potenzial. Per trair a niz quel dovra noss chantun en il nov decenni ina midada politica. La PS garantescha quella. Nus vulain prender per mauns questa sfida. Nus vulain sviluppar il Grischun, renovar noss chantun, trair a niz ses potenzial e betg mo administrar il stadi actual. Quest document resumescha, co che nus vulain sviluppar il Grischun. El è noss plan per il svilup, noss plan per il nov decenni.

Las finamiras principalas da nossa voluntad da svilup e da noss plan da svilup per il nov decenni san ins resummar, tenor ils problems menziunads survast, en trais accents:

1. Nus vulain in Grischun cun ina giustia sociala

Quai pretenda buna lavur cun pajas gistas, garanzia da scolaziun e schanzas da furmaziun excellentas per tuts, ina rait sociala che pussibilitescha a tut ils umans in crescher, viver e vegnir vegl cun dignitad. I dovra spazi d'abitar pajabel, la distgargia e la promoziun da famiglias cun uffants, l'egualitad cumpletta da las schlattainas, in Service Public cumplet che funcziuna ed ina distribuziun gista da las chargias tenor il motta „spatlas largias portan dapli“. En il senn da taglias gistas ston vegnir abolids tut ils privilegis per ils pli ritgs. Il bainstar en il Grischun sto puspè vegnir distribuì da maniera gista!

2. Nus vulain la renovaziun ecologica dal Grischun.

Il Grischun duai ir la via da la societad da 2000 Watts e cuntanscher questa finamira enfin il 2050. Per quai stuain nus investir immediat ed en grond stil en novas energias nettas sco sulegl, vent ed energia geotermica e meglierar en maniera massiva l'effizienz d'energia. Nus stuain era augmentar la cumpart dal traffic public (TP) e dal traffic cun velo e a pe vi dal traffic total. Quai pretenda investiziuns en il TP e mesiras per limitar il traffic individual motorisà. Lura stuain nus promover consequentamain ina planisaziun dal territori orientada a la persistenza sco instrument da la renovaziun ecologica e proteger cun mesiras adattadas nossas grondiusas cuntradas alpinas. Uschia cuntanschin nus la renovaziun ecologica dal Grischun per noss bainesser, per las generaziuns futuras e per novas plazzas da lavur!

3. Nus vulain ina renovaziun democratica dal Grischun.

Il stadi Grischun dovra dapli professionalitad, dapli schanzas per la creaziun da valur e dapli democrazia. Perquai vulain nus, ultra d'ina modernisaziun intenziunada da las infrastructures sco per exempel la construcziun d'ina rait da fibras da vaider per l'entir chantun u la cumplettaziun da la rait da la VR, iniziar ina refurma totala dal territori. Il Grischun duai avair mo pli trais enstagl sis nivels da stadi e maximalmain 50 vischnancas ch'èn però tuttas fermas. Plinavant dovra il Grischun in schlargiament intelligent dals dretgs dal pievel ed ina represchentanza democratica pli gista en las autoritads politicas. Las passa 400 uniuns d'interess ed il sistem electoral nundemocratic per il cussegl grond ston vegnir superads en il nov decenni!

C. IL PLAN PER IL NOV DECENNI

Noss plan per il nov decenni è sutdividi en nov champs politics e cun quai en nov chapitels. Mintga chapitel cuntogna ultra d'in titel programatic ina resumaziun da la politica da la PS en il champ politic correspundent sco era pretensiuns politicas, e mesiras, ma era direcziuns d'acziun che vegnan refusadas explicitamain da la PS dal Grischun.

Las singulas pretensiuns politicas sco era il program sco tal èn sapientivamain ina maschaida da visiuns e politica dal di concreta. Quai corresponda era a l'identitad da la PS dal Grischun sco forza politica che pensa la visiun ed enconuscha e realisescha al medem mument quai ch'è realisabel.

Tut las pretensiuns e mesiras sa refereschon a la politica chantunala, pia a secturs politics che san vegnir sviluppads en il chantun, tenor il titel „Sviluppar il Grischun!“ Uschia san ins per exempel declerar che las ovras socialas (AVS, AI, LPP, AD, etc.), centralas ord vista da la PS, na cumparan strusch en quest document. Excepciuns èn temas federals che han ina muntada speziala per il Grischun e ston uschia era far part da la politica chantunala da la PS (ex. Service Public).

1. CHAMP SOCIAL: CRESCHER, VIVER E VEGNIR VEGL EN DIGNITAD

Nus vulain in Grischun socialmain gist. Umans en tut las fasas da la vita dovran ina buna rait. Gistia sociala sto adina puspè vegnir conquistada da nov – era en il nov decenni, era qua tar nus. Dumondas davart abitar, sanadad, egualitad sco era ils interess da famiglias cun uffants stattan en il center.

- 👉 Mintga uffant ha il dretg d'ina buna tgira, saja quai a chasa en famiglia u tras ina tgira d'uffants professiunala ordaifer la famiglia. Quest dretg da tgira sto vegnir fixà en la legislaziun chantunala sco il princip che nagin uffant na dastga crescher en paupradad.
- 👉 Ils supplements per uffants ston vegnir augmentads (sin fr. 350.-/400.-) e las deducziuns da taglia per uffants ston vegnir remplazzadas cun bunificaziuns sin l'import da taglia (fr. 800.-/uffant).
- 👉 Models da lavur e da lavur parziala flexibels ston vegnir realisads e promovidds a favur da famiglias, per l'egualitad da las schlattainas e per in martgà da lavur da success e fair. La tgira d'uffants complementara a la famiglia sto vegnir puschida en l'entir chantun per tariffas calculadas tenor aspects socials.
- 👉 Nagina famiglia na dovra dapli che 8% da las entradas totalas per premias da cassas da malsauns. Questa empermischun da l'anterior cusseglier federal Cotti (PCD) sto finalmain vegnir realisada a favur da las famiglias e da l'economia publica. Cassas unitaras (inter-) chantunals ferman la concorrenza nuschaivla per ils buns riscos e gidan da diminuir ils custs da sanadad ed uschia era las premias.
- 👉 Il chantun e las vischnancas promovon la construcziun d'abitaziuns d'utilitad publica. Els dattan agids da partenza per novas societads per la construcziun d'abitaziuns u fundan sezs talas. Quai oravant tut per pussibilitar ad indigens spazi d'abitar pajabel en regions turisticas. Plinavant sto vegnir mess a disposiziun dapli spazi d'abitar per umans attempads u umans cun in impediment.
- 👉 Umans cun in impediment han il dretg d'ina piazza da lavur adequata. Il chantun e las vischnancas tscher-tgan mesiras da partenari, per che firmas occupian personas cun ina capacitad da prestaziun limitada. Il chantun e las vischnancas realiseschan era sezs talas puschidas.
- 👉 Nua che l'emprim martgà da lavur na tanscha betg, realisescha il chantun impuls per ina sperta reintegraziun tras l'economia privata da personas dischoccupadas u talas che han dal tutfatg consumà lur dretgs da schurnada
- 👉 Il Grischun dovra ussa in rapport social (rapport da paupradad), cun recumandaziuns d'agir per ina politica da paupradad moderna, che investescha en ils umans en en lur pussaivladads. En il nov decenni sto la paupradad en il Grischun vegnir reducida almain per la mesadad.

Quai na vulain nus betg, cunter quai ans dustain nus:

- 👉 Agid social ch'è different d'ina vischnanca a l'autra e vischnancas che spargnan sin cust da las personas base-gnusas cun tariffas da sustegn sut la media svizra correspondent (directivas – Skos).
- 👉 Personas che dovran tgira u attempadas che ston parter durant onns ina chombra cun personas estras, enstagl da pudair vegnir vegl en dignitad e pudair far quint cun in tractament tenor il motto „professionalitad cun cor“.

Tge succeda concretain e nua chat jau dapli:

- In document social complessiv da la PS dal Grischun è actualmain en elavuraziun / www.sp-gr.ch

2. ECONOMIA: BUNA LAVUR E PAJA GISTA

Esser uman vul era dir avair ina lavur che fa senn. Perquai dovra era il Grischun avunda piazzas da lavur cun pajas gistas. Il turissem, l'industria ed il mastergn è, ensemen cun in ferm sector da servetschs publics, las pitgas las pli impurtantas da l'economia grischuna. L'agricultura stgaffescha grazia a sia tgira da la cuntrada il fundament per il success dal turissem. In svilup persistent da quests secturs economicos sto vegnir realisà a favur da l'entira populaziun. Igl è da resguardar la distribuziun gista dal bainstar produci ed il schanetg da las basas da vita e da l'economia.

- 👉 Il Grischun dovra ina creschientscha qualitativa e quantitativa intelligente tar il turissem, tar l'industria e tar il mastergn sco era in rinforzament da l'agricultura biologica innovativa.
- 👉 Da l'augment da la productivitat da l'economia grischuna ston pudair profitar tuts, e la creschientscha economica sto vegnir distatgada dal surdiever da las resursas.
- 👉 Grischun vacanzas, resp. il turissem grischun realiseschan ina strategia che sa basa sin las valurs da la marca Grischun. Ina finanziaziun chantunala per las incumbensas cuminaivlas da marketing e da svilup (TTC) sto vegnir reglada cun ina lescha e sto vegnir realisada da maniera socialmain gista ede ecologica-main raschunaivla.
- 👉 La planisaziun dal territori sto proteger la cuntrada sco il chapital il pli impurtant dal Grischun e sustegnair ina creschientscha intelligente. Ella sto impedir la speculaziun da terren e procurar per spazi d'abitar pajabel per la populaziun indigena. Uschia vegn era rinforzada la capacitat da cumpra da la populaziun grischuna e sustegnida la dumonda da martganzia.
- 👉 L'autonomia communal actuala è in flop: enstagl da crear comunablamain zonas d'industria, vegnan interessents turmentads cun structuradas stretgas e pitschnas. Ina refurma dal terrotir cun maximalmain 50 vischnancas è ina soluziun.
- 👉 La lescha davart la promoziun da l'economia sto vegnir rescritta en l'interess da las interpresas mesaunas e pitschas (IMP). Il chantun duai promover intenziunadamain interpresas innovativas per stgaffir piazzas da lavur d'alta qualitad en regiuns structuralmain flaiavas. L'orientaziun a l'export è bain in criteri per il dretg a promoziun d'economia, ma in da segunda prioritad.
- 👉 Il Grischun dovra dapli gistia da paja e nagins working poor. I dovra pajas minimalas tenor contracts da lavur collectivs u sin basa d'ina lescha sco era in sistem da pajas cun vistas ad in augment da la paja. I duai valair il principi che las pajas ston crescer tenor l'augment da produenziun e tenor la chareschia. La politica ed ils sindicats èn partenaris e betg adversaris d'in svilup economic positiv.
- 👉 La sanadad publica è in martgà da creschientscha, tar las professiuns en il sector da la sanadad datti in grond basegn d'agir! In'offensiva da furmaziun ed in augment cler da las pajas per il persunal da tgira almain sin la media svizra è urgentamain necessaris.

Quai na vulain nus betg, cunter quai ans defendain nus:

- 👉 Inaorsch da las pajas che s'avra vinavant, ed interpresas grischunas cun ina paja maximala che è passa 12 giadas pli auta che la paja minimala en la medema firma; pajas sut 3500 brutto.
- 👉 Dunnas che gudognan damain ch'ils umens per la medema lavur.

Tge succeda concretamain e nua chat jau dapli:

- Iniziativa populara federala dals Giuvens Socialistas da la Svizra „1:12 – per pajas gistas“ / www.juso.ch
- Palpiri davart il turissem da la PS dal Grischun 2006 / www.sp-gr.ch

3. SERVICE PUBLIC: ELIXIER DA VITA DAL GRISCHUNS

Strusch in chantun n'è uschè dependent d'in Service Public orientà vers il futur per l'entir territori sco il Grischun. Senza in'infrastructura moderna e prestaziuns da servetschs attractivas en il sector dal traffic public, dal provediment d'energia, da la comunicaziun e dal provediment da la sanadad n'essan nus sco chantun da muntogna betg pronts per l'avegnir. Il Service Public è plinavant in motor d'occupaziun. Perquai sto il Service Public Grischun vegnir renovà, optimà e cumplettà uschia durant il nov decenni, che l'conomia, la societad e l'ambient pon profitar.

- 👉 Il provediment da basa sco forza electrica, vias, binaris u raits da comunicaziun èn Service Public. Els ston vegnir purschids per l'entir territori per las medemas cundiziuns ed esser en possess dal maun public.
- 👉 Per l'avegnir dal Grischun dovri in concept general per il mantegniment, la renovaziun e la finanziaziun da las infrastructuras dal traffic, dal provediment d'energia e da la comunicaziun.
- 👉 Il Grischun dovra ina rait da fibras da vaider per l'entir territori, per trair a niz en tut las regiuns ils potenzials da la creaziun da valor, per exempel en l'economia creativa, e per laschar participar en l'avegnir l'entira populaziun a la societad d'infurmaziun.
- 👉 En l'interess da la qualitad da viver e da l'ambient sto il traffic public (TP) ed oravant tut la viafier crescher en cumparegliaziun cun il traffic individual motorisà. Il chantun realisescha en quest connex (inclusiv las contribuziuns federalas) investiziuns almain uschè autas en il TP sco en il traffic individual motorisà. Per quest transferiment vegn la purschida dal TP modernisada, optimada e cumplettada. I dovra tariffas coordinadas sin nivel chantunal ed in urari da tact complessiv.
- 👉 La cumplettaziun da la rait da la VR (binaris dubels, tact da mes'ura) è ina perspectiva per l'avegnir per la regiun da viver, da lavur e da turissem Grischun. Projects da viafier dal Grischun en direcziun dal Lai da Constanza, dal Vnuost e da la regiun dal Gottard vegnan promovids vinavant.
- 👉 Tar las raits electricas dal Grischun regna in dischurden ed ina nauscha controlla democratica. Per garantir in provediment da forza electrica economic, social e regiunalmain gist dovri ina strategia per la chantunalsaziun da la rait da forza electrica.
- 👉 Il chantun sto chapir las interpresas en ses possess u quellas ch'el controllescha decisivamain (VR, BCG, Rätia Energia etc.) sco part dal Service Public. El duai formular ina strategia da possessur per ellas che riguarda ils interess persistents dal Grischun.
- 👉 Il Grischun dovra in concept general per il mantegniment, la renovaziun e la finanziaziun da las infrastructuras per la sanadad incl. la medischina da medis da chasa e la prevenziun. Ils ospitals duain esser sulettainmain chausa dal chantun, las chasas da tgira la chausa dal nivel medi dal stadi ch'è anc da stgaffir.

Quai na vulain nus betg, encunter quai ans dustain nus:

- 👉 Tendenzas da reducziun, da privatisaziun e da liberalisaziun tar la Posta, VFF, SSR sco era las mesiras da spargn planisadas da la Confederaziun en il sector dal traffic regiunal. A media vista ston la Posta e la Swiscom puspè vegnir reunidas.
- 👉 In monopol d'opiniun en il mund da las medias dal Grischun.

Tge succeda concretamain e nua chat jau dapli:

- Iniziativa dal pievel federala „Per ina Posta ferma“ / www.postinitiative.ch
- Iniziativa dal pievel federala „Per il traffic public“ / www.aufgleisen.ch
- Palpiri da traffic da la PS dal Grischun 2006 / www.sp-gr.ch

4. FINANZAS E TAGLIAS: BAINSTAR PUBLIC ENSTAGL PRIVILEGIS

Il diever abusiv ed ina concorrenza da taglias ruinusa d'ina vart, pachets da spargn per la gronda part da la populaziun da l'autra vart, quai ha caracterisà ils davos 10 onns. La politica da finanzas duai puspè vegnir messa en il servetsch dal bainstar public. Il Grischun promova cun meds publics mo quai che è al medem mument socialmain gist, ecologicamain raschunaivel ed economicamain respunsabel. In stadi ferm cun chargias fiscalas gistas è ina premissa indispensabla per quai.

- 👉 Il Grischun e in spazi da lavur, d'abitar e da temp liber attractiv. Las prestaziuns necessarias dal stadi ston vegnir definidas e lur finanziaziun gista sto vegnir segirada.
- 👉 Las pitgas principalas per la qualitat da viver e per ina creschientscha intelligente en il Grischun èn il nivel da scolaziun da lavurantas e lavurants, l'infrastructura (da traffic), la qualitat d'abitar, la cumpetenza dals prestaders da servetsch dal stadi, la purschida culturala ed ina cuntrada muntagnarda attractiva. La politica da finanzas e da taglias chantunala sto resguardar quai. La quota fiscala è mo in factur tranter blers.
- 👉 Ina lescha da taglias chantunala moderna sa drizza tenor las capacitads economicas cun resguard da tut las entradas e facultads realmain existentas. Il Grischun dovra dapli inspeziun da taglias per realisar la gistia fiscala e per proteger quels che pajan taglias da maniera sincera.
- 👉 L'imposiziun da taglia succeda individualmain. Il minimum d'existenza sto vegnir deliberà da l'obligaziun da taglia. Distgargias da taglia raschunaivlas per la classa mesauna daventan mo pussaivlas, sch'il dischurden da deducziuns vegn abolì e remplazzà cun bunificaziuns intenziunadas sin l'import da taglias.
- 👉 Cun reducziuns da taglias na cuntansch'ins strusch finamiras da la politica sociala, da la politica da furmaziun, da la politica da possess d'abitar u da la politica da terren. Investiziuns finanzialas directas mainan plitost a la finamira ed èn da preferir principlmain.
- 👉 La differenza tranter vischnancas finanzialmain fermas e flaihlas sto vegnir eliminada. Era perquai dovri ina refurma dal territori cumpletta cun maximalmain 50 vischnancas fermas.
- 👉 Il chantun da muntogna dal Grischun è in pionier per ina refurma ecologica da las taglias. L'imposiziun da taglia sin energias betg renovablas („rap eco dal Grischun“) contribuescha ad ina utilisaziun persistenta da las resursas e pussibilescha ina distgargia dal factur lavur e la promoziun da las energias renovablas.

Quai na vulain nus betg, cunter quai ans dustain nus:

- 👉 L'imposiziun da taglia pauschala, che cunterfa a la gistia fiscala e metta en malura la morala da taglia.
- 👉 Taglias che vegnan remplazzadas da taxas.
- 👉 Programs da spargn linears e reducziun da prestaziuns tar in stadi che vegn manà da maniera persistenta ed effizienta, perquai che quai destruescha plazzas da lavur, diminuescha la qualitat da viver e donnegia l'economia.

Tge succeda concretamain e nua chat jau dapli:

- Iniziativa dal pievel federala da la PS Svizra „per taglias gistas, stopp a l'abus tar la concorrenza da taglias“ (Iniziativa per taglias gistas) / www.sp-ps.ch

5. ENERGIA: PROTECZIUN DAL CLIMA E PLAZZAS DA LAVUR

Il collaps dal clima smanatscha. Il sfarlattim da las ressuras fossilas è il motiv. Ieli e gas van a fin. Ina sperta reno-vaziun ecologica decisiva dal Grischun a la societad da 2000 Watt e tar novas ressuras renovablas sco sulegl, vent ed energia geotermica è urgentamain necessaria. Sche nus n'agin betg, periclitain nus l'existenza da l'uman e da la natira. La renovaziun ecologica porscha plinavant ina perspectiva netta per la creaziun da valur e per plazzas da lavur en il chantun.

- 👉 Il Grischun ademplescha enfin il 2050 las finamiras da la societad da 2000 Watt e diminuescha uschia il consum d'energia per dus terzs. La populaziun e l'economia profitan da custs d'energia bler pli bass.
- 👉 Il Grischun vegn provedi enfin il 2005 per 100% cun las energias indigenas aua, sulegl, vent ed energia geo-termica. Questa midada d'energia procura che las expensas per energia da plirs milliuns francs restan en il chantun, ch'i dat plazzas da lavur ed innovaziuns e che la dependenza dal Grischun da pajais che e-xportan ieli vegn schliada.
- 👉 Tut ils edifizis stgaurads dal Grischun – cun excepziuns raschunaivlas – ston ademplir ils standards da chasas passivas enfin il 2035. Quai sa vegnir cutanschì cun in program da sanaziun d'edifizis promovì finanzialmain. Quai garantescha da maniera persistenta plazzas da lavur en il sector da construcziun.
- 👉 In fond d'energia vegn stgaffi ed alimentà cun ina taxa sin la forza electrica (3-9 raps/kWh). Ils 60-180 milliuns francs che stattan a disposiziun mintg'onn garanteschon la finanziaziun dal program da sanaziun dad edifizis.
- 👉 Il Grischun dovra 2 milliardas uras da kilowatt (kWh) forza electrica e producescha cun forza idraulica 7 milliardas kWh. Las ovras electricas fan gronds gudogns cun l'export da forza electrica e ston pajar fitg pauc al stadi. Quai sto sa midar: la differenza tranter il pretsch da fabricaziun ed il pretsch dal martgà sto vengir suttamess a la taglia per che Grischunas e Grischuns possian profitar da la vaira valur da l'aur alv.
- 👉 La planisaziun dal territori sco instrument central per la midada da l'energia sto survegnir dapli paisa ed obligaziun, per procurar per ina buna coordinaziun tranter provediment d'energia, planisaziun dal traffic e svilup dals abitadis.
- 👉 Il traffic public sco era il traffic da velo e da peduns ston vegnir tractads cun prioritad en cumparegliaziun cun il traffic motorisà.

Quai na vulain nus betg, cunter quai ans dustain nus:

- 👉 In traffic motorisà individual che crescha sin donn e cust da la sanadad, da la segirezza e da la protecziun da la cuntrada e dal clima.
- 👉 La drenascha dals davos flums libers.
- 👉 Forza electrica dad ovras nuclearas ed ovras da cotgla

Tge succeda concretamain e nua chat jau dapli:

- Iniziativa dal pievel federala „Novas plazzas da lavur cun novas energias“ / www.sp-ps.ch
- Palpiri d'energia da la PS dal Grischun (2009) www.sp-gr.ch
- Palpiri da traffic da la PS dal Grischun (2006) / www.sp-gr.ch

6. NATIRA: PROTECZIUN DA LAS ALSP A FAVUR DALS UMANS

La marca Grischun represchenta uffizialmain las valurs „vardaivel“, „agreabel“ e „prospectiv“. Il Grischun è uschia il project cuntrari al process da la “disneyficaziun” da las Alps. Per ch’il Grischun possia era en avegnir avair success cun valurs vardavilas, ston il respect da la natira e la creaziun da valur economica vegnir colliadas da maniera nunseparabla. Ils umans, la natira e l’economia san viver en equilibr en il Grischun.

- ☞ Il Grischun garantescha in turissem damanaivel a la natira, ed è in „leader“ en quest connex en il spazi alpin. Nossa cuntrada è part da nossa cultura – in spazi da lavur che sa basa sin respect.
- ☞ La natira, las resursas d’aua e la cuntrada èn il chapital per il turissem ed ils fundaments da viver en il Grischun. La planisaziun dal territori e la protecziun da la natira e da la cuntrada ston perquai vegnir fixads en il svilup strategic dal chantun sco part da la promoziun economica e quai sin il nivel il pli aut da la regenza. Ed ins sto metter a disposiziun las resursas personalas e finanzialas correspondentas.
- ☞ L’equiliber tranter l’utilisaziun raschunaivla e la protecziun dals fundaments da viver sto adina puspè vegnir conquistà da nov. Il dretg da recurs da las organisaziun per l’ambient è ina premissa per quai.
- ☞ Las organisaziuns per l’ambient èn partenaris per in svilup ecologic, social ed economic dal Grischun.
- ☞ Ina buna protecziun da las Alps vul dir: Bainstar per ils umans che vivan qua, che lavuran qua u che fan vacanzas qua. Ina buna protecziun va sur ils cunfins: Il Grischun surpiglia ensemen cun ils spazis economics e culturals cunfinants la responsabladad per il Rain alpin, la cuntrada da cultura da las Alps, ils abitants da las Alps il tschess barbet, l’urs etc., ils meds da traffic publis sur ils cunfins sco era la realisaziun da la convenziun da las Alps.
- ☞ L’agricultura grischuna fa part dapi l’introducziun dals pajaments directs als victurs relativs da la politica agrara a partir dals onn 90. Il Grischun sto cumpletar la valorisaziun da la natira tar la cultivaziun e tar il marketing, el sto surpigliar ina rolla da pionier tar la collavuraziun tranter agricultura e turissem ed uschia sviluppar vinavant ils success da l’agricultura biologica.

Quai na vulain nus betg, encunter quai ans dustain nus:

- ☞ Gieus olimpics e ressorts da kitsch sin 2000 m s.m. Questas ideas cunterfan a las valurs d’in spazi da lavur che sa basa sin respect.
- ☞ Speculaziun da terren, construcziun nunfrenada da secundas abitaziuns e da letgs fraids.
- ☞ Sfarlattim da terren e „planisaziun dal territori“ en il senn dal Alpenrhein-Outlet a Landquart, vischnancas-fantom, ressorts da la retorta e deserts da betun èn il cuntrari da quai che fa ora la valur da las Alps.
- ☞ In pensar quantitativ unilateral en kilometers da pistas, naiv or da chanuns u infrastruttura da betun enstagl da lavurar vi da la creaziun da valur ed al bainstar dals giasts.

Tge succeda concretain e nua chat jau dapli:

- www.graubuenden.ch/marke
- Convenziun da las Alps / www.cipra.org
- Palpiri da turissem da la PS GR (2006) / www.sp-gr.ch

7. STADI: RENOVAZIUN E DAPLI DEMOCRAZIA

Hoz è il Grischun bloccà en structuras antiquadas e savens pauc democraticas. Radund 80 vischnancas, bunamain medem bleras vischnancas burgaisas, 30 circuls, 13 associaziuns regiunalas, 11 districts e passa 400 uniuns d'interess ed in sistem electoral cumpletamain antiquà e nungist impedeschan in planisar ed agir orientà a l'avegnir, ina represchentanza gista da la populaziun en il Cussegl Grond e difficulteschan ina participaziun activa dals umans als process da decisiun democratics. Ina renovaziun cumpletta dal stadi Grischun ed ina cumplettaziun intelligente dals dretgs dal pievel è necessarias.

- 👉 Il Grischun dovra dapli professiunalitad, dapli schanzas per la creaziun da valor, dentant era dapli autonomia e democrazia. Per quai dovri ina refurma dal territori cumplettiva cun trais enstagl sis nivels statals: il chantun, in nivel da mez e maximalmain 50 vischnancas. Uschia vegn il foss tranter las vischnancas finanzialmain fermas e quellas flaiavas pli pitschen.
- 👉 La refurma dal territori e da las structuras duai s'orientar tenor pussaivladad a las structuras ed infrastrukturas existentas e resguardar las circumstanzas topograficas, linguisticas e culturalas.
- 👉 Suentar la refurma dal territori e da las structuras e suenter la distribuziun da las incumbensas als trais nivels statals sto succeder ina distribuziun gista da las chargias tranter dad els.
- 👉 Il Grischun dovra dapli democrazia tar las elecziuns ed in nov sistem electoral per il Cussegl Grond. Il majorz sto vegnir remplazzà dal proporz (tenor il princip Pukelsheim). Quai garantescha ina represchentanza gista da la populaziun grischuna.
- 👉 Dapli democrazia sto era muntar la cundecisiun da quels che contribueschan oz a la societad, n'han dentant da dir nagut. Il Grischun introducescha il dretg da votar per persunas estras e la vegliadetgna da votar cun 16 onns.
- 👉 Il Cussegl Grond vegn diminuì: 80 commembers èn avunda.
- 👉 Per rinforzar la democrazia directa e pussibilitar in meglier process da decisiun, introducescha il Grischun il referendum constructive ed il referendum obligatori per leschas per propostas che almain 10% dal Cussegl Grond refuseschan.
- 👉 Il chantun relascha ina legislaziun per trasparenza tar la finanziaziun da partidas, dad elecziuns e votaziuns ed introducescha ina finanziaziun da partidas chantunala moderada.

Quai na vulain nus betg, encunter quai ans dustain nus:

- 👉 Vischnancas burgaisas sco rest nundemocratic che dat relativamain gronds privilegis a paucas persunas entaifer la vischnanca e diminuescha al medem mument autonomia e valurs da facultad a las vischnancas.
 - 👉 La veglia predominanza dals umens en la politica grischuna.
-

8. FURMAZIUN E CULTURA: PER INA SOCIETAD FERMA

La furmaziun è ina resursa centrala per il Grischun. Per nus è ella anc dapli: Furmaziun è in dretg uman. Ed al medem mument è la furmaziun la materia per l'egualitad da las schanzas. Ina vasta purschida da furmaziun e da cultura renforza nossa societad ed augmenta l'attractivitat dal Grischun sco lieu d'abitar e da lavurar. Tgi che fa politica sto tegnair quint da quai.

- 👉 I dovra ina garanzia da scolaziun, da la scolina enfin tar la conclusiun da l'emprima scolaziun. Per quai dovri avunda plazzas dad emprendissadi e da studi. Furmaziun cuntinuada e rescolaziun contribueschan al svilup da nossa economia publica ed avran perspectives.
- 👉 Il Grischun dovra directivas da furmaziun chantunalas obligantas. Tar quellas tutgan uras da bloc e structuras dal di. La scolina sco part da la scola populara, lavur sociala en scola, direcziuns da scola professiunals cun competenzas cumplexivas, cundiziuns d'engaschament unitaras per personas d'instrucziun e pagas tenor la media da la Svizra orientala.
- 👉 Durant ils emprims quatter onns da la vita vegn il satgados da furmaziun emplenì per la vita. Per ina partenza en la vita cun bleras schanzas dovri perquai en l'entir chantun ina purschida da canortas d'uffants che porschan in ambient stimulant e promovent.
- 👉 Las scolas da l'avegnir èn scolas dal di cun in'incumbensa da furmaziun cumplexiva. Pensums vegnan integrads en quella incumbensa. Las scolas survegnan spazis libers per l'organisaziun da l'instrucziun cun concepts pedagogics innovativs.
- 👉 La trilinguitad grischuna e la plurilinguitad en general vegnan nizzegiadas sco schanza e sco resursa dal Grischun. Per quai dovri: dapli purschidas da furmaziun bilinguas, la Scola auta da pedagogia dal Grischun sco center naziunal per la plurilinguitad ed ina vasta paletta da purschidas culturalas.
- 👉 La perscrutaziun e la promoziun d'innovaziun ston vegnir priorisadas en vista ad in agir orientà a l'avegnir en il spazi alpin. Accents tematics èn ils secturs da la multiculturalitad, il turissem, la protecziun dal clima e las energias renovablas.
- 👉 Nossa ierta multiculturala sto vegnir rinforzada e promovida, era en il sector da la lavur culturala e da l'art. Quai faschain nus cun render accessibel ad ina vasta publicitad las purschidas da museums, teater, musica ed art. L'entrada en tut ils museums chantunals è gratuita.
- 👉 Il Grischun s'engascha activamain per ina unificaziun naziunala dal sector da furmaziun. Federalissem è bun ed important. En blers secturs da la furmaziun violescha el dentant il princip da l'egualitad da las schanzas. Tut las scholaras e tut ils scholars han il dretg ad ina furmaziun qualitativamain auta – dapertut en Svizra.

Quai na vulain nus betg, encunter quai ans dustain nus:

- 👉 Ina furmaziun da duas classas che ignorescha inegualitads existentas en il sistem da furmaziun e promova u impedescha umans tenor la derivanza sociala. Nus na vulain pia betg ina uschenumnada „elecziun libra da la scola“ tar scolas publicas.
- 👉 Ina politica da furmaziun idealisanta che s'orientescha a valurs e temps gia daditg passads e che vul metter la furmaziun sut protecziun da la patria.

Tge succeda concretamain e nua chat jau dapli:

- La resposta da consultaziun da la PS dal Grischun a la revisiun totala da la lescha da scola (2009) / www.sp-gr.ch

9. CONVIVENZA: ALLEGRA STIMADAS CONBURGAISAS E CONBURGAIS

Il Grischun è già adina stà in chantun multicultural, caracterisà da la plurlinguitad, da las regiuns gualsras, dal scharm mediterran. Il Grischun viva al medem mument sco nagin auter chantun da e cun turists e turistas da l'ester u cun collavuratur(a)s en la tgira, en la gastronomia, en la construcziun ed en l'industria. Il mantegniment da tradiziuns e al medem mument il dumogn dal nov è ina sfida ed in enritgiment. Toleranza e respect èn per nus precis uschè evidents sco metter cleras reglas e cunfins.

- 👉 Per garantir perspectivas professiunalas e socialas per tut las persunas che vivan qua èn ina scolaziun da basa gratuita, in piazza d'emprendissadi, lavur per ina paja gista, ina rait sociala per ristgs da la vita e dretgs da cundecisiun indispensabels.
- 👉 Il Grischun è dapi ditg in chantun d'immigraziun e vegn a restar quai. I na dat nagina alternativa a la convivenza dad immigrants ed indigens ed a l'integraziun en la vita sociala ed economica, independentamain da la derivanza, da la schlattaina e da la religiun. Instigaturs indigens u esters na duvrain nus nagins en quest sector.
- 👉 Las persunas immigradas da las emprimas duas fasas d'immigraziun portan las chargias ed ils ristgs da mintga classa sociala inferiura: entradas bassas, vischinanza al cunfin da paupradad ed a l'agid social, ristg da dischoc-cupaziun sur la media, distanza a la furmaziun, bass nivel da qualificaziun, realziuns d'abitar stretgas. Ina politica d'integraziun activa parta tar questas realtads ed entschaiva „a partir da l'emprim'ura“ cun curs da lingua obligatorics. L'obligatori è per nus in instrument central da l'integraziun.
- 👉 L'integraziun dad esters ed estras è in'incumbensa comunabla e funcziunescha mo, sche tuts ageschan da moda coordinada. Ils immigrants sezs, la Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas, ils patrums ed ils sindicats, las uniuns e las organisaziuns dals esters èn responsabels da maniera eguala. Il fundament è ina lescha d'integraziun.
- 👉 Las premissas centralas per la convivenza dad indigens ed immigrads, da giuveils e senioras e seniors da persunas marginalisadas e lavurants èn respect vicendaivel e reglas valablas che tuttas e tuts resguardan. Il dretg svizzer vala per tuts. Nus ans dustain cunter far canera sin via, ir cun auto sco nars ed in cumportament tup en la publicitad. Per quai na ston ins betg inventar da nov il dretg svizzer, dentant simplamain al far valair, independentamain dal status social, da la derivanza e da la religiun.
- 👉 Tgi che viva qua duai pudair cundecider. Quai pertutga parlaments da giuvenils e cussegls da seniors precis sco il dretg dad estras ed esters che èn naschids qua da survegnir gratuit ils dretgs da burgais suenter ils 9 onns da scola obligatorics.
- 👉 Ina vita autonoma en il rom da las reglas valaivlas premetta in urden da basa liberal, egualitad dals dretgs e da las schanzas.

Quai na vulain nus betg, encunter quai ans dustain nus:

- 👉 In tractament inuman da persunas che vivan en il Grischun. Ils dretgs umans valan per tuts, per la Svizra u per il requirent d'asil refusà. Mintga persuna ha il dretg ad ina existenza da vita adeguata, avunda spazi d'abitar, provediment medicinal ed access a la vita culturala.
- 👉 Patrums che promovon l'immigraziun illegala ed il dumping da pajas cun occupaziun illegala e lavur naira.

Tge succeda concretamain e nua chat jau dapli:

- Palpiri da posiziun da la PS Svizra davart l'integraziun (2007) / www.sp-ps.ch

D. DEMOCRAZIA SOCIALE: TGI CHE NUS ESSAN E PER TGHE CHE NUS ANS ENGASCHAIN

Part dal moviment da lavurantas e lavurants

La partida socialdemocratica da la Svizra è vegnida fundada il 1888. En Grischun datti dapi il 1906 ina PS activa. Dapi sia fundaziun è la PS ina part dal moviment dals lavurants internaziunal. Els han cuntanschì – almain en ils pajais sviluppads – da far or da proletarias e proletaris sfruttads e marginalisads a l'ur da la societad, burgaisas e burgais segirs da sasez cun ils medems dretgs. Ensemen cun ils sindicats ha ella conquistà ils dretgs dals lavurants, cumbatti per pajas gistas e construi il stadi social. Il svilup a l'actuala societad da servetschs ha chaschunà che commembers da la PS na derivan oz betg pli da la classica gruppa da lavurants, mabain da maniera creschenta da la classa mesauna progressiva. Correspondentamain sa slargia la politica da la PS.

Libertad en il center

La PS s'engascha per la libertad da mintga uman. *“Liber ed equal en dignitad e dretgs”*, uschia tuni en la decleranza generala dals dretgs umans. Nus vulain ina societad dals burgais e da las burgaisas libras ed egualas. Libertad implitgescha per nus adina era la libertad da quel che patratga auter. La libertad ha dentant cunfins nua ch'ella limitescha la libertad dals auters. Questa chapientscha fundamentala e l'engaschament senza cumpromiss per la libertad da tut ils umans han manà antruras a la ruptura istoricamain necessaria cun il communissem.

Libertad na munta dentant betg mo la refusaziun da systems totalitar u dictaturas. Libertad munta adina era segirezza materiala e sociala per pussibilitar ina vita en dignitad.

La PS sco lavuratori da democrazia

La PS è dapi sia fundaziun ina partida democratica. La democrazia sociala na vesa l'uman betg sco forza da lavur submissiva, mabain sco individuum autonom che cundecida. La PS ha tranter auter cumbatti cun success per il dretg d'elecziun da proporz per il Cussegl nazional u per il dretg da vuschar per las dunnas. La democrazia sociala è era la defensura da la democrazia, sch'i sa tracta da cumbatter sia sutminaziun tras l'economia. Il pievel decida las reglas per l'economia – e betg il cuntrari. Quai è nossa persvasiun. La democrazia politica sto perquai vegnir sviluppada vinavant tar la democrazia economica.

Esser la ierta da l'illuminissem & sviluppar la globalisaziun da maniera persistente

Saja quai ils dretgs umans, saja quai il motto *„libertad, egalitad e fraternitad“*: quests basegns fundamentals stattan dapi l'illuminissem dal 18avel tschientaner en il catalog da pretensiuns da tut las organisaziuns progressivas. Las pretensiuns concretas èn sa transformadas natiralmain en il decurs da la lunga istorgia, la direcziun è dentant restada la medema. Bliers puncts che la PS ha pretendì avant onns sco visiuns curaschusas, èn daventads simpla-main normalas en la societad actuala. AVS, segirada da malsaus, dretg da vuschar per las dunnas e la segirada da maternitad, quai è oz chaussas che sa chapeschan da sasez. Il nov decenni vegn a portar grondas sfidas, era sin nivel internaziunal. La crisa economica ha fatg crescer da maniera massiva la fom en il mund e mess en dumonda bleras plazzas da lavur segiras. Las midadas dal clima pertutgan sco emprim ils pli paupers da quest mund da maniera existenziala. Ditg curt: la globalisaziun sto daventar pli democratica, pli persistente e pli solidarica.

Sco PS dal Grischun prendain nus questas incumbensas en il senn da noss principis e da nossa enconuschientschas, en il rom da nossas pussaivladads, cun in sguard enavant positiv. *L'avegnir è avert – nus vulain furmar el!*

Tge succeda concretamain e nua chat jau daplì:

Il program da partida actual da la PS da la Svizra è dal 1982. Actualmain vegn elavurà il 7avel program da partida. Daplì infurmaziuns èn da chattar sin www.spschweiz.ch.